

Тукова Т.В. , кандидат філологічних наук (Полтава)

Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект

Тукова Т.В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект.

Стаття присвячена смислорозпізнавальній функції наголосу при усному оформленні текстового матеріалу у ході комунікації медичних працівників та студентів-іноземців, що навчаються у медичних вишах. Вказуються причини виникнення акцентологічних труднощів у російському мовленні. Виділяються лексичні, лексико-граматичні, граматичні та стилістичні різновиди омографів.

Ключові слова: види омографів, медичний дискурс, наголос, усне мовлення.

Тукова Т.В. Омографы в медицинском дискурсе: акцентологический аспект.

Статья посвящена смысловозначительной функции ударения при устном оформлении текстового материала в ходе коммуникации медицинских работников и студентов-иностранцев, обучающихся в медицинском вузе. Указываются причины возникновения акцентологических трудностей в русской речи. Выделяются лексические, лексико-грамматические, грамматические и стилистические разновидности омографов.

Ключевые слова: виды омографов, медицинский дискурс, ударение, устная речь.

Tukova T.V. Homographs in medical discourse: accentological aspect.

The article is devoted to distinctive function of stress in the oral presentation of a text in communicating between doctors and foreign students who study at medical institutes. It is indicated the reasons of accentological problems appearing in Russian speech. We distinguish lexical, lexicogrammatical, grammatical and stylistic kinds of homographs.

Key words: kinds of homographs, medical discourse, stress, oral speech.

Публічне мовлення у сучасному мінливому суспільстві стає все значущішим. З цим пов'язана поява нових стилістичних зсувів, що виникають унаслідок дії загальної тенденції сьогодення у всіх сферах діяльності сучасної людини – тенденції до контамінування. Все більш розповсюдженою стає усно-книжна форма спілкування, при яку пише В.Г.Костомаровим [3]. Саме з цим пов'язана підвищена увага до акцентологічного оформлення текстового матеріалу. Особливого значення вона набуває у тих сферах діяльності, котрі мають підвищене комунікативне навантаження. Медичний дискурс – одна з таких сфер. В процесі підготовки студента-медика, як правило, основна увага приділяється засвоєнню лексичного та граматичного матеріалу. Фонетична робота з інофонами здебільшого концентрується на правильній вимові звуків та їхніх сполучень. На вірний наголос мало та не системно звертається увага

як в аудиторії російськомовних студентів, так і в середовищі студентів-іноземців. Хоча практика свідчить, що при вивченні російської мови наголос в багатьох словах та їхніх формах є проблематичним. Це і обумовило актуальність цієї розвідки.

Метою статті став опис омографів-іменників як проблемних акцентологічних сфер в усному мовленні студентів-медиків.

Складність акцентологічного оформлення тексту пов'язана з характером наголосу у російській мові. Його суттєвою особливістю є те, що він силовий, або динамічний, тобто виділяє слово у потоці мовлення інтенсивністю, гучністю наголошеного складу, більшою напругою артикуляційних органів. Російський наголос тонічний – наголошений склад виділяється висотою тону. Кількісний характер наголосу виявляється у подовженості його вимови. Найскладнішим для іноземців, що вивчають російську мову, стає його вільний характер, тобто відсутність фіксованості на певному складі у всіх словах російської мови, як, наприклад, у французькій мові – на останньому складі або у чеській – на першому або у польській – на передостанньому. Наприклад, у російській мові наголошеним може бути перший склад (*кетгут, кожа*), другий (*рентген, язык*), третій (*томография, алкоголь*), четвертий (*стереотипия, флюорография*), п'ятий (*непереносимость*) і т.д. Він може бути на корені (*черпать*), префіксі (*вылечить*), суфіксі (*бракованный*), флексії (*графы*). Російський наголос рухомий – в одному слові у різних граматичних формах одного слова він може мінятися: *развит – развита – развито; солон – солонa - солоно, борода – борoду, вода - воду, рука - руку*. Вільність і рухомість російського наголосу усуває монотонність мовлення, сприяє його ритмічній організованості. Російський наголос – смислорозпізнавальний засіб. Він може розмежовувати слова із спільним коренем або спільною морфологічною структурою: *лекарство* (процес) – *лекарство* (вещество), *мокрота* (слизь) – *мокрота* (сырость), *заворот* (загиб) – *заворот* (поворот) тощо. Це можуть бути слова з неспорідненими основами і часто з різною морфологічною структурою. Смислорозпізнавальна функція наголосу у більшості таких випадків

проявляється частіше за все в усіх формах цих слів: *орган* (человека) – *орган* (музыкальний інструмент), *хлопок* (растение) – *хлопок* (от хлопать), *пора* (на коже) – *пора* (идти), *сведение* (знание) – *сведение* (от свести), *парение* (к парить) – *парение* (к парить) тощо.

Вдале порівняння співзвучних форм, їхнє обігрування у мовленні викликає жваве зацікавлення. Однак необхідно бути обережним у слововживанні, бо у деяких випадках не розмежування омографів може призвести до викривлення смислу сказаного, недоречного комізму.

Серйозною увагою лінгвістів до проблеми омографії позначився лише початок ХХІ сторіччя. До цього часу це мовне явище розглядалося доволі поверхово.

Омографи – це ідентичні письмові зображення, що мають різні смислові характеристики та різне звукове прочитання. В медичних навчальних текстах виявляємо лексичні (що наводилися вище), лексико-граматичні, граматичні, стилістичні омографи.

Лексико-граматичні омографи почасти виникають у результаті неумисного використання наголосу як смислорозпізнавача. Акцентологічно можуть розрізняватися іменники та прикметники: *мазок* (на посев) – *мазок* (мазкий); *звонк* (другу) – *звонк* (звонкий), *колок* (на гитарі) – *колок* (колкий), *мелок* (для письма) – *мелок* (мелкий), *низок* (низина) – *низок* (низкий), *каток* (для фігурного катання) – *каток* (каткий), *дорога* (домой) – *дорога* (дорогая) тощо. Знаходимо випадки диференціювання за допомогою наголосу іменників та дієслів: *мыла* (натриевые) – *мыла* (от мыть), *соли* (калиевые) – *соли* (от солить), *души* (человеческие) – *души* (от душить) і т.п. Аналізований тип омографів представлений також опозицією іменник – прислівник: *бегом* (занимається) – *бегом* (бежать); *кругом* (очерчен) – *кругом* (светло), *бегом* (занимається) – *бегом* (бежать) тощо.

Особливо важливою виявляється роль акценту як засобу презентації граматичних значень та подолання омонімії словоформ, бо він може бути основним і єдиним способом маніфестації граматичного значення.

Найчастотнішу проблему для інофонів становить диференціювання однаково написаних форм іменника в називному відмінку множини та родовому однини. Наприклад, іменники чоловічого роду (1 відміни): *бока – бока, доктора – доктора, голоса – голоса, черепа – черепа, глаза – глаза, края – края, сорта – сорта, цвета – цвета, номера – номера, паспорта – паспорта* і т.п. Ненаголошена флексія –А зрівнює у написанні вказані граматичні форми середнього роду з наголошеним –А у множині (*сердца – сердца, слова – слова, места – места, дела – дела, тела – тела, масла – масла*) чи в родовому однини (*волокна – волокна, кольца – кольца, пятна – пятна, лица – лица, числа – числа* і т.п.). Серед омографів цього різновиду також іменники другої відміни чоловічого та жіночого роду з флексією –Ь/–И: *воды – воды, губы – губы, дыры – дыры, седины – седины, бороды – бороды, головы – головы, стороны – стороны, ноздри – ноздри, простыни – простыни, дыры – дыры, ноги – ноги, иглы – иглы, полосы – полосы, руки – руки, спины – спины* тощо.

Слова з різним лексичним значенням можуть співпадати в написанні у формі називного відмінка однини та родового множини при матеріально не вираженій флексії: *белок* (вещество) – *белок* (белка), *железа* (орган) – *железа* (железо), *вилок* (капусты) – *вилок* (вилки), *стрелок* (профессия) – *стрелок* (стрелки) тощо. Наявність чи відсутність наголосу на матеріально маніфестованій флексії –ОВ також може диференціювати різні слова за значенням, пор.: *токов* (электрических) – *токов* (молотильных или глухариных); *хлебов* (в поле, на корню) – *хлебов* (круглых) та ін.

Омографи, що репрезентують форми називного відмінка множини з флексією –И різних за значенням слів, також представлені в медичних текстах: *клубы* (дыма) – *клубы* (городские), *роды* (старинные) – *роды* (грамматические) – *роды* (от родить) та ін. У початкових формах цих слів чітко виявляється різниця у родовій приналежності, наприклад, жіночому чи чоловічому: *пары* (пара) – *пары* (пар), *полки* (полкА) – *полки* (полк), *глотки* (глотка) – *глотки* (глоток), *кружки* (кружка) – *кружки* (кружок) тощо.

Пари омографів іноді виникають в результаті невикористання в друкованому тексті букви Ё, яка зазвичай позначає наголошений звук [О]. Диференціувальна функція Ё знімає проблему, пор.: *бедра* – *бёдра*, *колеса* – *колёса*, *ребра* – *рёбра*, *десны* – *дёсны*, *сестры* – *сёстры* тощо.

Стилістично знижені та просторічно-жаргонні варіанти, які використовуються у мовленні медичних працівників, активно проникають у загальний вжиток. Пор. неприпустимі у нейтральному стилі, але представлені у професійному мовленні медиків *алкоголь*, *нарколепсия*, *шприцы*, *шприцов* и проч. Однак слід пам'ятати, що лікар повинен мати взірцеве мовлення як представник еліти суспільства. Тому стилістично марковані слова та форми неприпустимі у спілкуванні з пацієнтами.

Як бачимо, у процесі навчання медичній професії студентів-інофонів слід звертати особливу увагу на наголос в словах-омографах, помилки у вимові котрих можуть призвести до різного роду комунікативних невдач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефремова Т.Ф. Словарь грамматических трудностей русского языка. – 5-е изд., стереотип. / Т.Ф.Ефремова, В.Г.Костомаров. – М.: Рус. яз., 2000. – 347с.
2. Иванова Т.Ф. Новый орфоэпический словарь русского языка. Произношение, Ударение, Грамматические формы / Т.Ф.Иванова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2005. – 893с.
3. Костомаров В.Г. Наш язык в действии: Очерки современной русской стилистики. – М.: Гардарики, 2005. – 287 с.
4. Криворучко П.М. Смыслоразличительная и формообразовательная роль ударения в современном русском языке: Пособие для учителя-словесника / П.М.Криворучко. – К. : Рад. школа, 1968. – 116с.
5. Скворцов Л.И. Большой толковый словарь правильной русской речи: 8000 слов и выражений /Л.И.Скворцов – М.: ООО «Изд-во Оникс»: ООО Изд-во «Мир и Образование», 2009. – 1104с.